

מרחבי פעולה, עבודה ועיסוק חדשים לצרכנים - מתמודדים במערך בריאות הנפש - מהכשרה לעשייה

עורכת המדור: ד"ר נעמי הדס לידור

מאת: עדי נעמן ונעמי הדס לידור

עצמי" הכוונה היא לשאיפתם של אנשים עם מוגבלויות נפשיות לחיות חיים מלאים בקהילה, חיים שיבטאו את יכולתם ליטול חלק פעיל בבניית יעדי חייהם ובקידומם. מדובר אפוא בשאיפה שמתבטאת ביכולתו של האדם לשלוט על חייו ולממש את תקוותיו. באמצעות סגור עצמי האדם מלמד זכות על עצמו ומייצג את האינטרסים האישיים שלו ושל קבוצת ההתייחסות שלו לפני הזולת. במהלך זה הוא משמיע את קולו, מגן על זכויותיו ומבטיח שיסופקו לו ולקבוצה שהוא משתייך אליה, השירותים המתאימים בתחומי חייו השונים (קוזמינסקי, 2010).

בארץ, השינויים של הרפורמה המבנית והרפורמה השיקומית: חוק שיקום נכי הנפש בקהילה (2000) וחוק הרפורמה הביטוחית (2015), הביאו להרחבה של מענים טיפוליים ושיקומיים בקהילה ולגידול השימוש בהם, ובמקביל לצמצום של מחצית מספר המיטות בבתי החולים לכ-3,000 איש. מדובר בירידה דרמטית לא רק במספר האשפוזים והמרחקים ביניהם, אלא גם בימי האשפוז. במקביל אומצו בעבודה בבריאות הנפש בקהילה עקרונות תפיסת החלמה שמבוססת על הגישה שהמוגבלות הנפשית היא רק מאפיין אחד של האדם ואפשריים חיים מחוץ למוגבלות.

מגמות אלו הביאו בהדרגה לשילוב אנשים המתמודדים עם מוגבלות נפשית במועצות

יותר מ-120,000 בני אדם מתמודדים עם מחלה פסיכיאטרית בארץ, רק כ-70,000 מתוכם מוכרים על ידי הביטוח הלאומי. כחמישית מהם (24,000) מצויים בטיפול או במסגרות של שיקום בקהילה. האחרים חיים בקהילה, חלקם נעזרים ובחידים נאחז, אך חלקם חיים חיים מלאים, הם בעלי משפחה, לומדים ועובדים. ועם זאת כולם מתמודדים עם הסטיגמה הקשה המלווה את מחלת הנפש, סטיגמה שמציגה את פגועי הנפש כאנשים חלשים, בלתי צפויים בהתנהגותם ולעתים אלימים. הסטיגמה הזאת גורמת למתמודד להסתיר את מחלתו ואת התמודדותו בה. בשנים האחרונות התחלנו ללמוד בעולם ובארץ שכדי לצמצם את ממדי הסטיגמה ואף למגר אותה, וכדי ולעזור לאדם להתמודד עם קשייו, להחלים ולהשתלב בסביבתו, חשוב לשלב בין הידע המקצועי ובין הידע המצטבר מתוך ניסיון חייו של האדם עצמו המתמודד עם המחלה. שכן למדנו שידע שמקורו בניסיון חשוב ומשמעותי ביותר בתהליך ההחלמה.

בעקבות תפיסות אלו, שפעמים רבות מובלות על ידי המתמודדים עצמם, נוצרו בעולם תנועות רבות לעזרה עצמית ולסגור ונוצרו תפקידים משמעותיים בעבור הצרכנים. וכיום אנשים עם מוגבלויות נפשיות מרכזים קבוצות לתמיכה עצמית, מלווים אנשים בשלבים שונים של ההתמודדות, מפתחים התערבויות שונות ואף מנהלים שירותים רבים ומרצים וחוקרים באקדמיה. בשימוש שנעשה כאן במושג "סגור

של תמיכת עמיתים והובלת מדיניות שמסייעת למתמודדים להנהיג פעילות של אקטיביזם, סגור ופעילות ציבורית בבריאות הנפש במטרה לאפשר להם להשתלב ולהשתתף בקהילה.

ב-2013 לראשונה במדינת ישראל השתלבה אשת מקצוע שהיא מתמודדת בעצמה עם מוגבלות נפשית בתפקיד ייעודי של אדם עם מוגבלות במגזר הציבורי, בתפקיד רוחבי של מנהלת תחום בכיר שילוב קהילתי במשרד הבריאות, אגף בריאות הנפש במטה השיקום (הכותבת הראשונה במאמר זה), מה שעשה פריצת דרך משמעותית בתחום התודעתי ובשילוב מתמודדים בתפקידים שונים וייחודיים במערך השירותים. עם שילוב תפקיד ייעודי זה במטה השיקום החלו להתפתח שירותים ותפקידים ייעודיים לאנשים המתמודדים עם מוגבלות המבוססים על תמיכת עמיתים, חיזוק, טיפוח והעצמה של פעילות אקטיביסטית וסגורית בבריאות הנפש, והשתלבות של אנשים המתמודדים עם מוגבלות כעובדים במערך הטיפול (בתי חולים פסיכיאטרים).

פיתוח תפקידים ושירותים ייעודיים המבוססים על התפיסה של תמיכת עמיתים

ניסיונה האישי של עדי, מקצועיותה ומדיניות משרד הבריאות, אפשרו בשלוש השנים האחרונות פיתוח והטמעה במערך השיקום והטיפול בבריאות הנפש של תפקידים ייעודיים לאנשים המתמודדים עם מוגבלות: מתאמי סל שיקום, עמיתים מומחים בבתי חולים, פסיכיאטרים ובמסגרות השיקום, עמיתים לזכויות - מסבירנים נאמני איכות, סוקרי איכות ועוד.

חשוב לציין שבעבור כל התפקידים הייעודיים פותחו מערך וליווי ייעודיים (בתכנית צרכנים נותני שירות) והכשרה ייעודית (בבית ספר לשיקום, שילוב והחלמה) שמסייעים בהטמעה של התפקידים במערך בריאות הנפש. כאמור, התפקודים

מייצגות במשרד הבריאות, בוועדות היגוי במסגרות השיקום השונות. הוקמו עמותות סגור עצמאיות, מתמודדות עם מוגבלות נפשית החלו להשתלב בתפקידים במערך השיקום כצרכנים נותני שירות וקולם העצמאי החל אט אט להישמע.

ב-2005 יזמה משותפת של התנועה הצרכנים בבריאות הנפש בשיתוף עם אנשי מקצוע הוציאה לפועל באמצעות סיוע ותמיכה של משרד הבריאות, אגף בריאות הנפש, יחידת השיקום, את מסלול ההכשרה הראשון מסוגו של קורס "צרכנים נותני שירות" בבית הספר לשיקום שילוב והחלמה (אורן, 2007). הקורס נועד להכשיר אנשים שמתמודדים עם מוגבלות נפשית וצורכים שירותי שיקום להיות נותני שירותים בעצמם בעבור מתמודדים אחרים. הקורס יצא לפועל מתוך ידיעה שצרכני השירותים צברו ידע ייחודי במהלך ההתמודדות שלהם עם הקשיים והמשברים הנפשיים ורכשו ידע מניסיון אישי שמעניק להם ערך מוסף. הם רכשו כלים ותובנות ייחודיות שיכולות להוביל ליצירת מערכות יחסים בגובה העיניים, להעניק לאחרים תקווה שאפשר להחלים ולהשפיע לחיוב על הצוות המקצועי. קורס "צרכנים נותני שירות" מתקיים כבר יותר מעשור בבית הספר לשיקום, שילוב והחלמה: כל שנה נפתחים שלושה קורסים שבמהלכם במשך השנים הוכשרו מאות סטודנטים שהשתלבו במסגרות השיקום כעובדים מן המניין כמדריכי שיקום, חונכים, סומכים, אנשי מקצוע מותאמי תכניות שיקום ומנהלים. כמה מהם עובדים באופן עצמאי ואחרים באמצעות מערך ההשמה והליווי הייחודי הניתן על ידי פרויקט "צרכנים נותני שירות" - חברת יזמה דרך הלב.

השלב הבא של השינוי התפיסתי כלפי אנשים שמתמודדים עם מוגבלות נפשית היה שילובם כעובדים במערך הטיפול בבתי החולים הפסיכיאטריים, פיתוח והטמעה של תפקידים ייעודיים למתמודדים המבוססים על התפיסה

עשייה רבה נעשית בעשרים השנים האחרונות בארץ בנושא זה, ובשנים האחרונות עם כניסתה של עדי לתפקיד עשייה זו פרצה דרך והתרחבה ביותר. עם זאת, אנחנו מצפים ויודעים שעוד רחוקה הדרך מלמצות את יכולתם של המתמודדים להיות שותפים לנו בעשייה חשובה זו.

מקורות

אורן, א' (2007). מצרכנים לנותני שירות, סיפורו של גשר. בתוך: שיקום והחלמה בבריאות הנפש, קריאה מנקודות מבט שונות, פרקטיקה, מדיניות ומחקר, הדס לידור, נ' ולכמן, מ' (עורכים). עמ' 105-117. הוצאת: ליתם כפר יונה.

קוזמינסקי, ל' (2010). סגנון עצמי למתמודדים, בתוך: מתמודדים מדברים בעד עצמם, תכנית לסגנון עצמי מדריך פעולה. עמ' 7. תל אביב: הוצאת מטח.

עדי נעמן, מנהלת תחום בכיר שילוב קהילתי במשרד הבריאות אגף בריאות הנפש במטה השיקום.

ד"ר נעמי הדס לידור, PhD, OT, ראשת תכנית לימודי תת התמחות בתואר השני בחוג לריפוי בעיסוק באוניברסיטת תל אביב, בנושא: בריאות הנפש בקהילה. מנהלת בית הספר הארצי לשיקום, שילוב והחלמה בבריאות הנפש בקריה האקדמית אוננו.

הייעודיים הוכנסו כחלק מתפיסה מדינית מכוונת לשינויים בכוח האדם והכנסת שירותים שמבוססים על תמיכת עמיתים במערך בריאות הנפש. לדוגמה, תפקיד העמית מומחה בבתי חולים פסיכיאטרים שמיושם במסגרת פרויקט עמיתים מומחים שמובל על ידי משרד הבריאות הביטוח הלאומי והתנועה הצרכנית, ובמסגרתו השתלבו אחד-עשר עמיתים מומחים בשני בתי חולים פסיכיאטרים: המרכז לבריאות הנפש באר שבע ובית החולים מזור בשלוש מחלקות שונות: אשפוז זים, מיון ויחידת המשפחות. העמית מומחה תפקידו להיות מקור השראה ומקור תמיכה למטופלים ולתווך את החוויה של המטופל לצוותים ולמשפחותיהם. הוא משתמש בידע שצבר במהלך ההתמודדות שלו, כדי להצית תקווה במטופלים. הוא עושה זאת בעיקר באמצעות השימוש בתובנות שצבר סביב ההתמודדות שלו עם הקושי, המשברים, החוויה. כבר לאחר שנה דיווח של המרואיינים בדוח הביניים של המחקר המלווה הראה על הצלחה גדולה של הפרויקט מבחינת מענה על הפרמטרים שבדק המחקר המלווה, כגון: שינוי עמדות של צוותי בית החולים, שיפור איכות הטיפול שניתן, מתן תקווה למשפחות.

תפקיד ייעודי נוסף שפותח והוטמע בשנים האחרונות הנו עמית לזכויות במסגרת תכנית עמיתים לזכויות בהובלת משרד הבריאות, נציבות השוויון, ביטוח לאומי והחברה למתנ"סים. נמצא שמיצוי זכויות הוא תהליך מורכב ומקשה פעמים רבות על אנשים המתמודדים עם פגיעה נפשית בתהליכי ההחלמה וההשתלבות בקהילה. המחסומים במיצוי זכויות במרבית הפעמים הם אישיים וחברתיים וקשורים להיעדר מידע, לאי נגישות, לחשש מסטיגמה ומסטיגמה עצמית. שלושים עמיתים הוכשרו לכך והם מעניקים הסברים למקבלי שירותים במערך הטיפול והשיקום בבריאות הנפש ועושים זאת בשילוב סיפורם האישי. הם משמשים בכך מודל ודוגמה למתמודדים אחרים.